

LELEME LA GAE MPHATO WA 3

Lehono Maphoko ga se a hlwa gabotse

SEPEDI

Kgato
ya:

2

Puku ya

2

Go bala ka sehlopha ga go hlahlwa

Pele o bala

- Phetlolla matlakala a kanegelo yeo ba tlilego go e bala. Boledišanang ka ga diswantšho.
- Kgopela barutwana gore ba nagane gore kanegelo e ka ba mabapi le eng ka go lebelela hlago ya kanegelo le diswantšho.
- Hlagiša mantšu a maswa goba a bothata pele barutwana ba ka bala kanegelo.
- Dira dikarata tša mantšu e le go hlagiša tlotlontšu ye mpsha (lebelela lenaneo la tlotlontšu ye mpsha kua bokagareng bja letlakala la mafelelo la khabara.

Go bala la mathomo

- Barutwana ba swanetše go bala sengwalwa ka bobona
- Barutwana ba swanetše go bala ka setu goba ba ka bala ka go hebehebetša
- Tloga go morutwana yo o ye go yo mongwe, gomme o kgopele morutwana yo mongwe le yo mongwe gore a balele karolo ye nngwe ya sengwalwa godimo

Ditherišano

- Botšiša dipotšišo tša tekatlhaologanyo tšeo di theilwego godimo ga sengwalwa
- O tla lemoga gore mešongwana ye e lego kua mafelelong a puku e bohlokwa go hlhla ditherišano ka phapošing. (Kgetha mešongwana ya maleba yeo e swanelago boemo bja barutwana.)

Go bala labobedi.

- Mo go matšatši ao a latelago, dumelela barutwana go bala puku gape, ka babedi ka babedi goba morutwana a le noši.
- Ela šedi go bala ka go thelela, popopolelo le tlotlontšu.
- E re barutwana ba ngwale mešongwana ya dihlopha ya go hlahlwa yeo e lego kua mafelelong a puku. (Kgetha mešongwana ya maleba yeo e swanelago boemo bja barutwana.)

*E re barutwana ba diragatše diteng
tša sengwalwa ge go kgonega.*

*Barutwana ba swanetše go dira mešongwana
ye e theilwego godimo ga go bala ka dihlopha
ka morago ga ge ba badile. E re barutwana
ba šome ka dihlopha go ngwala mešongwana
ya maleba ya go bala ka dihlopha yeo e lego
kua mafelelong a puku. Ba se ke ba ngwala
ka pukung ye. Mešongwana ya go ngwalwa e
swanetše go ngwalwa ka dipukung tša bona tša
go ngwalela.*

Lehono Maphoko ga se a hlwa gabotse

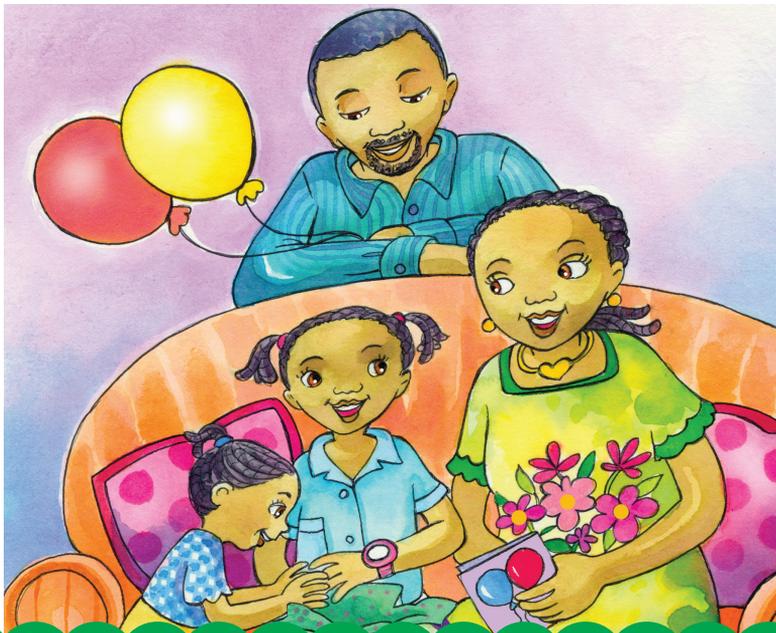
Lehono e be e le letšatši la matswalo a Maphoko. Mmagwe o mo file lepokisi la go phuthelwa ka pampiri ye pinki. Ka gare ga lona go be go le watšhe ye a bego a dutše a duma go ba le yona!

“Ke a leboga, mma! Ke a leboga, tate! Ke be ke dutše ke duma go ba le watšhe ye pinki!” Maphoko o ile a goelela ka lethabo. “Ke fela pelo ya go laetša Sisile le Lisa watšhe ya ka ye mpsha.”

Mmagwe o ile a mo atla sebaka se setelele. “Maphoko ngwanaka, ke go kganyogela letšatši la lethabo la matswalo a gago, ge o swara ngwaga wa bosenyane.”

“Go kaone o phakiše,” tatagwe a realo,
“go sego bjale o tla šywa ke pese ye e
rwalago bana ba sekolo.”

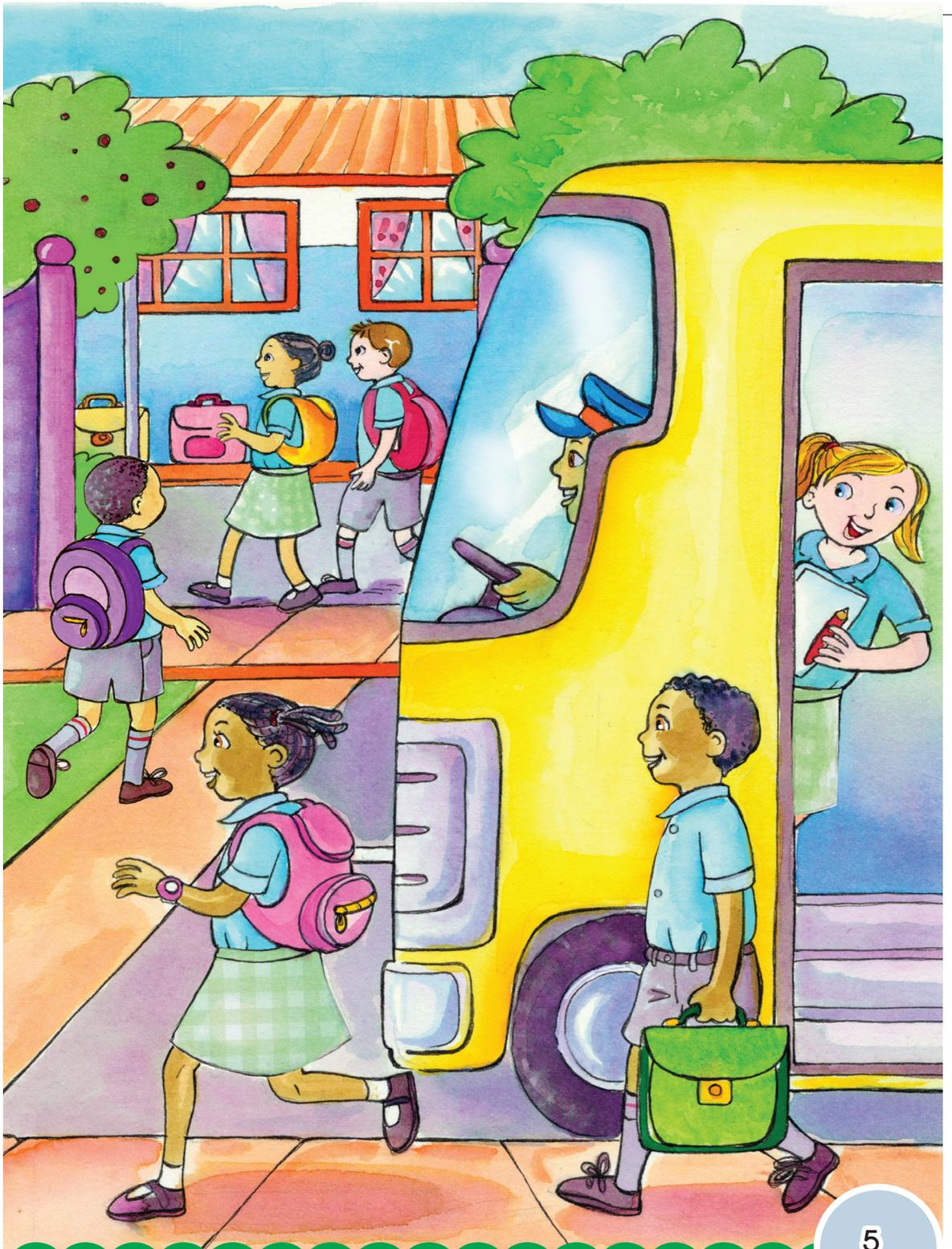
“O se ke wa tshwenyega, tate. Nka se
hlwe ke šywa ke pese. Ke na le watšhe
matšatši a, gape ke a tseba gore pese e
tlile go tloga ka morago ga metsotso ye
12,” a fetola ka lethabo, ge a sepela a e
ya sekolong.

Maphoko o fologile pese a thankobela gomme a tšhabešetša sekolong ka lethabo. O be a fela pelo ya go laetša Sisile le Lisa watšhe ya gagwe ye mpsha, ye pinki.

“Yo mongwe le yo mongwe ka mo phapošing o na le watšhe, bjale le nna ke nayo,” Maphoko a nagana. “Ga ke tsebe gore Sisile le Lisa ba tlile go reng ge ba bona watšhe ya ka ye botse.”

O ile a lebelela watšhe ya gagwe. “Tšhipi ya sekolo e tlile go lla mo nakong ya metsotso ye 20 le metsotswana ye 30. Ke na le nako ye e lekanego ya go laetša Sisile le Lisa watšhe ya ka,” a nagana.

“Dumelang! Sisile le Lisa, etlang le bone mpho ya ka, ya letšatši la ka la matswalo,” Maphoko a bitša.

Eupša Sisile le Lisa ba be ba sa bonagale eka ba a mo kwa. Ba ile ba no sepela, ba tloga.

“Sisile! Lisa! Ke letšatši la matswalo a ka lehono! Etlang le bone watšhe ya ka ye mpsha!” Maphoko a bitša.

Le bjale, Sisile le Lisa ga ba bonale eke ba a kwa. Ba ile ba fularela Maphoko gomme ba boledišana ka go hwenahwena.

“Ba lebetše gore ke letšatši la matswalo a ka,” Maphoko a nagana. “Mmm, ke a makala gore ke ka lebaka la eng?”

Ka nako ya makhutšwana, Maphoko o bone Sisile le Lisa ba dutše ka tlase ga mohlare, ba hwenahwena. Ge Maphoko a batamela, ba ile ba tloga.

“Mmm, ke a makala gore ke ka lebaka la eng,” Maphoko a nagana.

Fela ka moragonyana wona woo, Ken o ile a bitša, “Dumela Maphoko! Etle o bapale le nna.” “Ga ke kgone go kwešiša gore ke ka lebaka la eng Sisile le Lisa ba no fela ba tšhaba, ba tloga moo ke lego gona.” Maphoko a realo, ka maswabi, a botša Ken. “Aowi! o se ke wa tshwenyega, Maphoko. Etle, re bapale kgwele ya maoto,” Ken a fetola. “Ke swabile kudu ka fao nka se kgone go bapala kgwele ya maoto, Ken. Ke no nyaka go ya gae.”

Maphoko o nametše pese ya bana ba sekolo ka go iketla. "Ke hutša gore nka dula le Sisile le Lisa," a nagana. Eupša Maphoko o ile a itulela a le noši. O ile a lebelela ge Sisile le Lisa ba hwenahwena. O ile a makala gore ke ka lebaka la eng bana ka moka ba be ba sebelana.

Ka dinako ka moka ge a ba lebelela, ba lebelela thoko. Ke ra le Ken, o be a hwenahwena. "Mmm, ke a makala gore ke ka lebaka la eng," Maphoko a nagana ka maswabi. "Ke fela pelo ya go fihla gae. Ke bile le letšatši la go se be bose," a bolela ka lentšu la go bolelela fase, a ipolelela a le noši.

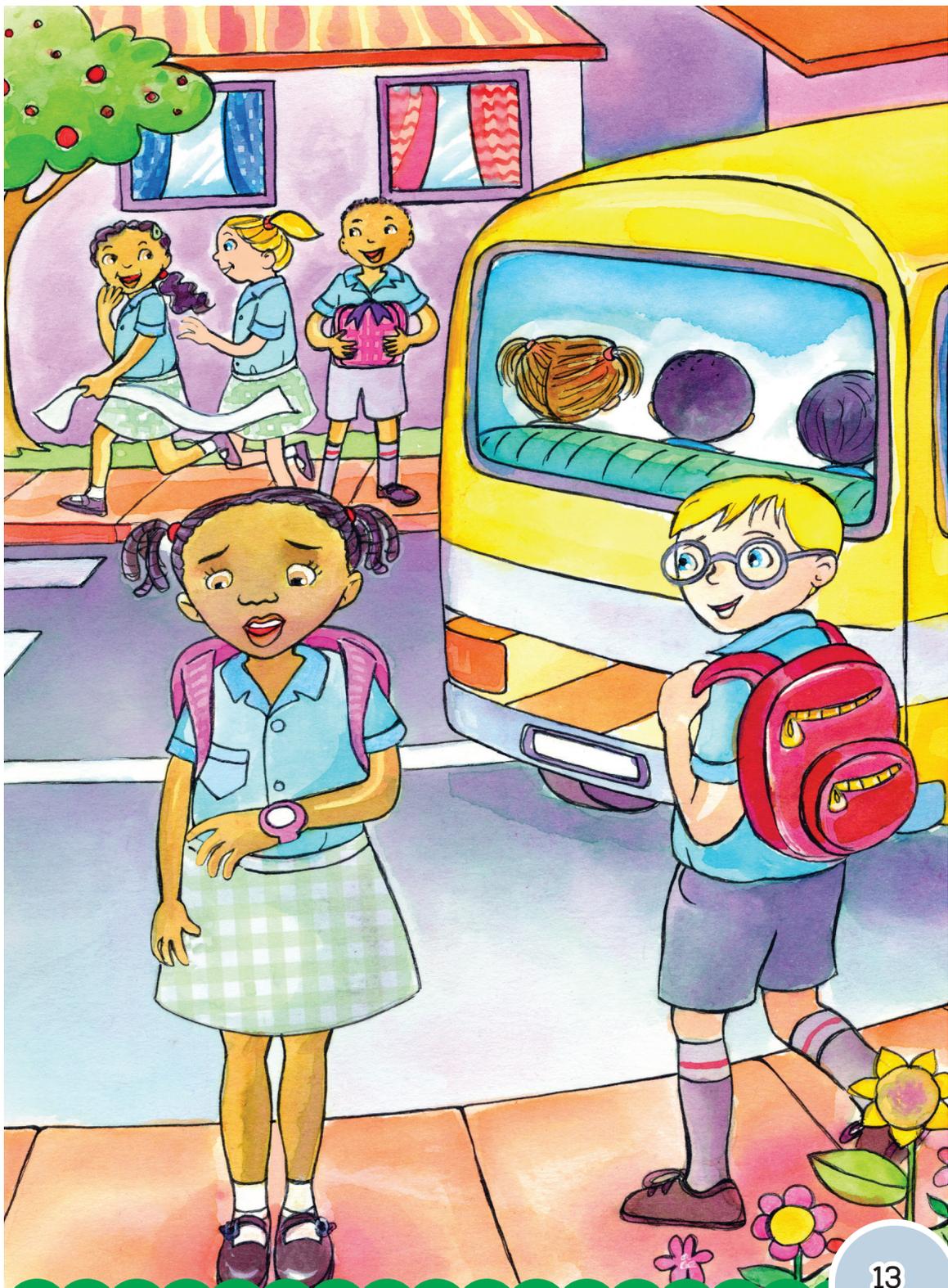

"Ekaba molato ke eng?" Maphoko a makala. O ile a lebelela watšhe ye mpsha. Ga se ka ge a kganyoga go e (watšhe) laetša bagwera ba gagwe.

"Eeya!" a nagana. "Ke tla be ke le gae ka morago ga metsotso ye 27 le metsotswana ye 42. Mohlomongwe nka kgona go laetša Sisile le Lisa watšhe ya ka gosasa."

Maphoko wa batho! O ikhweditše a le noši. Go be go se na yo a bego a bolela le yena. Ke ra le go lebelela. Go be go se na yo a mo lebelelago.

"Mmm, ke makala gore ke ka lebaka la eng?" Maphoko a nagana ka maswabi.

Bana ba ile ba fologa pese ka go
thankobela, boemapese bja kgauswi
le gaboMaphoko.

Maphoko o ile a ba goelesa gape.
"Sisile, Sisile! Sisile! Lisa! Lebelela
watšhe ya ka ye mpsha!" a bitša.

Eupša Sisile le Lisa ba no sega, ba
fologa pese ba kitima.

Ken o ile a sepela, a ya go Maphoko.
"O reng o bonagala o swabile bjale
Maphoko? E tla! Ke tla sepela le
wena."

... gomme ka wona mokgwa woo,
Maphoko le Ken ba ile ba sepela ka
go iketla, ba eya ga gaboMaphoko.

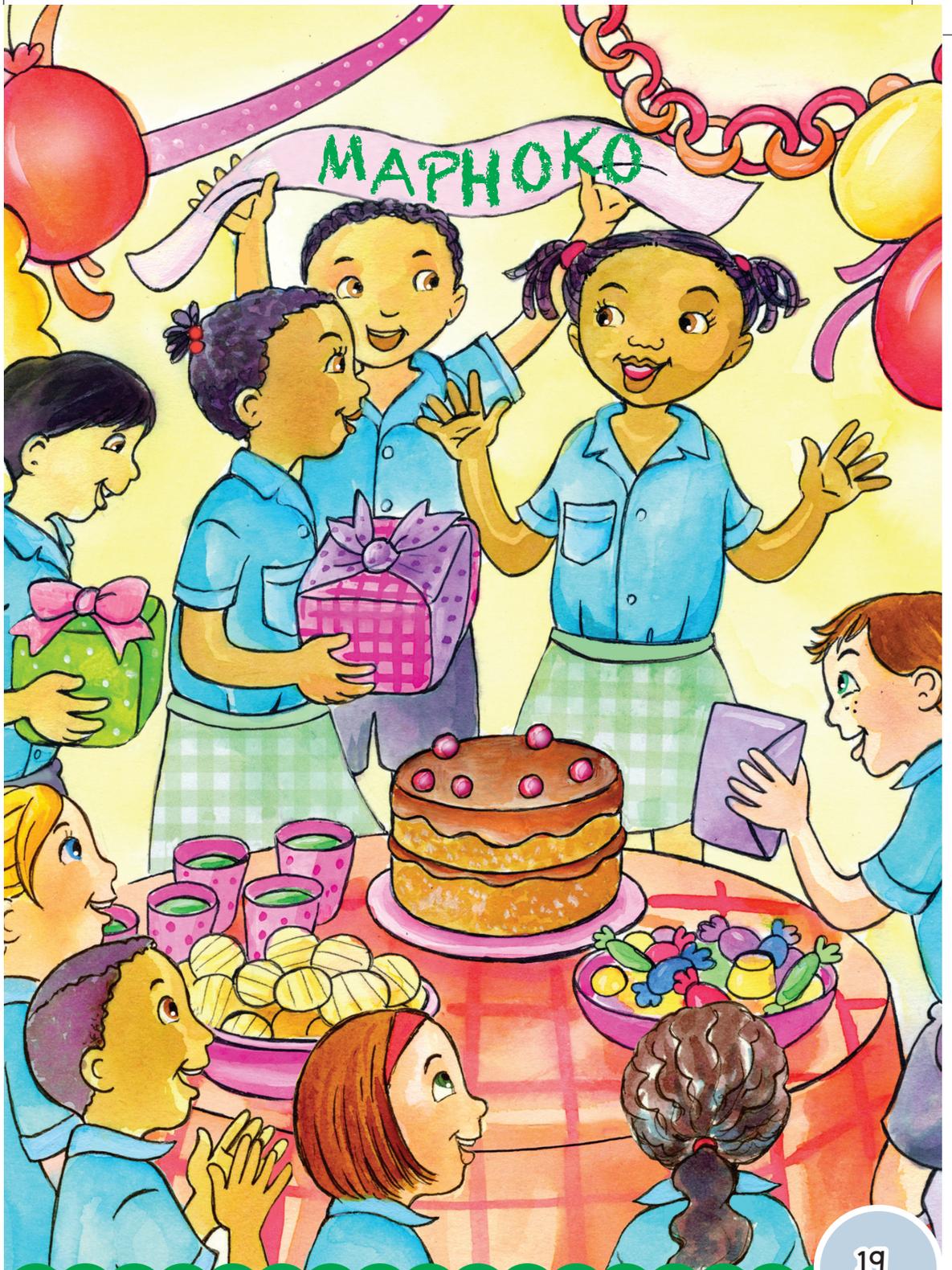
“Ke a makala gore ke ka lebaka la
eng Sisile le Lisa ba sa nyake go
bolela le nna?” Maphoko a botšiša
Ken.

“Mmm, ke a makala gore ke ka
lebaka la eng?” Ken a nagana, a
ba a myemyela ka sefahlego sa go
phuruloga.

Maphoko o ile a bula lebatlha la ka pele.
Semaka se sekaaka! Bana ka moka ba
phapošiša ya Maphoko ba be ba le gona.
“Semaka! Lethabo le Mahlogonolo a
letšatšhi la Matswalo!” Bana ba Mphato
wa 3 ba goelela. “Mmalo! Bjale ke a
kwešiša gore ke ka lebaka la eng lena
ka moka le tšwela pele ka go no fela le
kitima, le tšhaba le tloga mo ke bego ke
le gona, lehono!” Maphoko a realo ka
lethabo. “Re laetše watšhe ya gago ye
mpsha!” Sisile le Lisa ba goelela.
... gomme Ken a no bolawa ke lesego.
Mmm! Ke a makala gore ke ka lebaka la
eng!”

Bagwera ba nnete ba a hlokomelana.

Na o be o tseba?

Kgalekgale, batho ba be ba bolela ka go lebelela letšatši. Ba be ba beakanyetša go gahlana ka masa, goba ka meriti goba ge letšatši le sobela. Ge o dumela go šomela semanyamanyane, o be o ela diiri tše o di šomago ka go lebelela ge le hlaba le ge le sobela. Nako ya ge ngwedi o balama, le ge o tlile go balama gape, e be e le kgwedi, gape nako ya ge go thoma seruthwana, le ge se thoma gape, e be e le ngwaga.

Ka morago, batho ba ile ba hlama mokgwa wa go ela dinako tše kopana. Go no swana le ge ngwaga o be o arolwa ka dikgwedi tše lesomepedi, ba tšere sephetho sa go arola letšatši ka diiri tše lesomepedi, le bošego bja arolwa ka diiri tše lesomepedi. Ka nako ya selemo ge matšatši a eba a matelele, le diiri tša mosegare le tšona di ba tše telele.

Dilo tša mathomo tša go ela nako pele re eba le ditšhupanako, le diwatšhe, e be e le sedirišwa sa go bontšha nako ka moriti wa sešupi le galase ya santa, ye e kitimago iri ka moka.

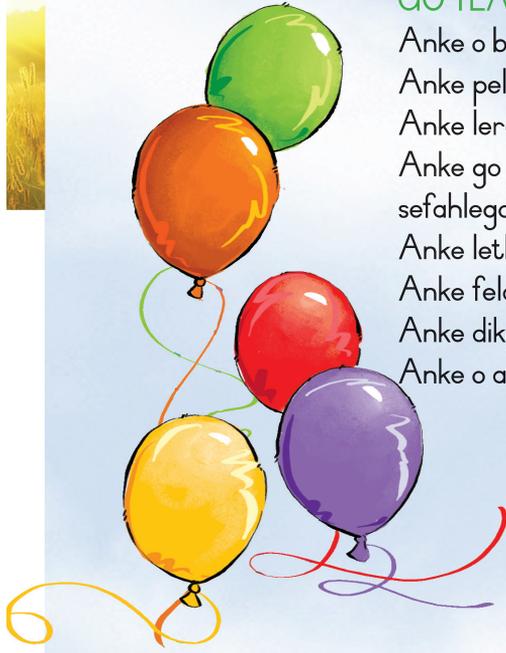

Sedirišwa se sa go bontšha nako ka moriti wa sešupi ke tiski ya ntikodiko ya go merekwa ka diiri bjalo ka tšhupanako. Se na le sebopego sa go ema thwi, seo se dirago moriti godimo ga tiski – ke ka mokgwa woo nako e bego e elwa ka sedirišwa se, santaele.

Galase ya diiri e dirilwe ka digwere tša galase tše pedi tša dikgokolo, tšeo di kgokagantšwego ke molala wo mosesane wa galase magare ga tšona. Ge galase ya diiri e beilwe gore ka godimo go be ka tlase, bokaalo bjo bo etšwego bja ditsekana tša santa di ela di theoga ka mesele.

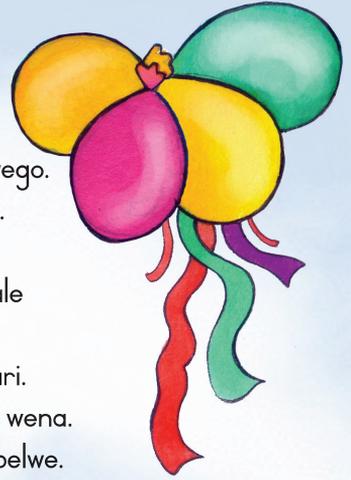
Na ga o thabe ge lehono re na le diwatšhe tše di thakgegilego, go na le didirišwa tša pele ga maatla a theknolotši?

GO TLALA LETHABO

Anke o be le letšatši le le kgethilwego.
Anke pelo ya gago e tlale lethabo.
Anke lerato le lesego di go fihlele.
Anke go myemyela ga gago go tlale sefahlego sa gago.
Anke lethabo la gago le be la saruri.
Anke fela dilo tše botse di dule go wena.
Anke dikganyogo tša gago di arabelwe.
Anke o atlege letšatšing la matswalo a gago.

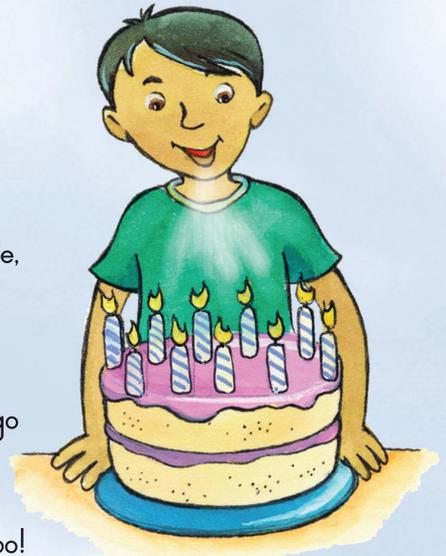
TLIŠA KHEKHE MONO

A re ntšheng dipalune,
A re ntšheng khekhe,
A re timeng dikerese,
A re tlogeng re keteka.

O lebanwe ke go dula o thabile,
Lethabo šeleo le a go etela,
O lebanwe ke go ratiwa,

Bjale ka ge e le letšatši la gago
le le kgethilwego.

Letšatši la matswalo la lethabo!

Mešongwana ya go bala ka sehlopha

1

Lebelela diswantšho.

- Botša mogwera wa gago gore go direga eng seswantšhong se sengwe le se sengwe.
- Botša mogwera wa gago gore ke seswantšho sefe seo se swanetšego go ba sa mathomo, sa bobedi, sa boraro le sa bofelo.
- Bušetšša go botša mogwera wa gago kanegelo, ka go šomiša diswantšho.

2

Nyalanya mantšu le diswantšho. Ekiša mantšu gore mogwera wa gago a akanye gore o dira eng. Sa mafelelo šomiša lentšu le lengwe le le lengwe lefokong, o laetše gore o kwešiša tlhalošo ya lona.

sebela			goeletša
myemyela			befetšwe
maketše			letile
sega			gokere

3

Bala kanegelo gape gomme o botše mogwera wa gago dikarabo tša dipotšišo tše:

- Baanegwathwadi ke bomang mo kanegelong?
- Naa Maphoko o hweditše mpho efe letšatšing la matswalo a gagwe?
- Ke mantšu afe mo go letlakala la 2 leo le laetšago gore o be a thabetše mpho ya gagwe kudu?
- Ke ka lebaka la eng a be a nyaka go e laetša bagwera ba gagwe?
- Kanegelo e thoma ka Maphoko a thabile ebile e felela ka yena a ikwa a thabile kudu. Ke eng yeo e mo dirago gore a ikwe a thabile mathomong le bofelong bja kanegelo?
- Go direga eng bogareng bja kanegelo, seo se dirago gore Maphoko a ikwe a nyamile?
- Re tseba bjang gore Maphoko o be a kgona go bolela nako?
- O nagana gore Sisile le Lisa ke bakgotse ba go loka? O tseba ka eng?
- Ge o bala, o ekwa gore Maphoko o be a ikwa bjang bogareng bja kanegelo, o be o mo kwela bohloko? Bolela gore ke ka lebaka la eng.
- Lebelela diswantšho mo kanegelong. Ke mehla efe yeo ba e fago yeo e re botšago gore bana ba be ba beakanya moletlo wa matswalo?
- Ge bagwera ba gago ba go hlokomologile ka letšatši la matswalo a gago, o be o ka ikwa bjang?
- Mafelelong a kanegelo, Ken o ile a šinyalala. Na o nagana gore o be a šinyalala ka lebaka la eng?

4 Akanya o le Maphoko.
Ngwalolla dinako tše di latelago ka pukung ya gago ya go ngwalela, gomme ka morago o ngwale gore o diragetšwe ke eng ka dinako tša go fapana lehono.

07:00	
07:15	Ke nametše pese ya sekolo.
07:30	
07:55	
10:00	
13:00	
14:00	Ke sepetše ka tsena ka ngwakong wa gešo, gomme ka bona bana ba Mphato wa 3 ka moka. Ba be ba beakantše moletlo wa sephiri, ba direla nna.

5 Akanya o le Sisile goba Lisa. Hlama karata ya taletšo, o direle bana ba Mphato wa 3 ka moka, o ba laletše moletlong wa sephiri ga gaboMaphoko. Efa tšatšikgwedi, nako le atrese. Gopotša bana gore moletlo ke sephiri. A ebe khupamarama.

_____

_____

_____

_____

Tšatšikgwedi: _____

Nako: _____

Atrese: _____

Ikopanye le: _____

LELEME LA GAE MPHATO WA 3

Puku ya 2

<i>Hlogo:</i>	Lehono Maphoko ga se a hlwa gabotse
<i>Leleme:</i>	Sepedi
<i>Kgato ya:</i>	Puku ya go bala Mphato wa 3 Kgato ya 2 Puku ya 2
<i>Mohuta wa sengwalwa:</i>	Kanegelo
<i>Mantšu a tlwaelo:</i>	gape, sepela, bitša, makala, yena, pese, namela, bontšha, nagana, lehono, gosasa
<i>Tlotlontšu:</i>	letšatši la matswalo, goelela, thabile, botse, sebela, ngunanguna, homotše, hlokomologa, sefahlego, edile
<i>Medumo:</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Go na le medumo ye bopilwego ka tlhaka e tee. Mohlala: s ka go sebela • Go na le medumo ye e bopilwego ka tlhakapedi. Mohlala: ts ka go tsena • Go na le medumo ye e bopilwego ka tlhakatharo. Mohlala: tšh ka go tšhela
<i>Diteng, mareo le mabokgoni:</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Go hlaloša diswantšho. ▪ Go beakanya diswantšho ka tatelano ya maleba. ▪ Go bolela kanegelo gape ka go šomiša diswantšho. ▪ Go dira papadikekišo ka mantšu ao a filwego. ▪ Go bala le go araba dipotšišo tša go laetša kwešišo tše di theilwego godimo ga tekatlhaologanyo. ▪ Go beakanya sengwalwa se se thadilwego – le go ngwala direkhote. ▪ Go ngwala le go beakanya karata ya taletšo.

SEPHOLEKE (CAPS) se nyaka gore barutiši ba bee nako ka thoko letšatši ka letšatši go bala ka sehlopha se se itšego sa go hlahlwa.

Go bala ka sehlopha sa go hlahlwa go nyaka gore barutwana bao ba lego maemong a go lekana ka go bala ba bale sengwalwa sa go swana, ka dihlopha ka tlhahlo ya morutiši.

Morutiši o swanetše go beakanya paka ya go bala gore e akaretše mekgwana ya go bala go ya ka go bala ka go bona mantšu le difoneme le ya kwešišo yeo barutwana ba tla e hloka go ge ba bala.

Gape mekgwana ye ya go bala e nyaka gore go be "go bolelwa ka sengwalwa" magare ga morutiši le bana gape le magare ga barutwana mo sehlopheng.

Dipuku tše di akaretša 'go bolela ka sengwalwa', tekatlhaologanyo le mešongwana ye mengwe ya go thuša barutiši gore ba kgone go hlahlwa go bala ka sehlopha ka diphapošing tša bona.

ISBN 978-1-4315-2511-9

9 781431 525119

ISBN 978-1-4315-2511-9

**THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.**

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

Dipuku tše dingwe tša
Leleme la gae tša Mphato
wa 3 Rakeng ya dipuku:

Kgato ya:

1

Mmutla Ramahlajana o
jeletša Morena Sejato

Mahlagahlaga a ka lewatle

Lethabo ka khitšhing

Pukutšatši ya ngwana
wa go ngongorega

Kgato ya:

2

Mahlatse a magolo

Lehono Maphoko ga
se a hlwa gabotse

Mafelelo a beke ao nka
se a lebalego

Kgato ya:

3

Go na le kgokomodumo
ka khapotong ya ka

Taba ya dikuku tše
di timetšego

Go a makatša, eupša ke nnete